
NEMŠKI PRAVOPIS IN SPOLNO VKLUČUJOČE PISANJE

V prispevku bosta predstavljeni pot do enotnega pravopisa za nemški jezik in pravopisna reforma iz leta 1996. Nemški jezik se govori v različnih državah, zato pravopisna enotnost ni samoumevna. Razlogi zanj so praktični, pri pripravi pravopisnih pravil in priporočil pa sodelujejo mednarodne komisije s strokovnjaki z različnih področij. Prvi nemški pravopis je leta 1880 napisal srednješolski učitelj Konrad Duden. Uradno potrjen je bil leta 1901 na drugi pravopisni konferenci, leta 1902 pa sta pravila sprejeli tudi Avstrija in Švica. Sledile so pobude za reformo, npr. leta 1944, nov pravopis pa je bil potrjen šele leta 1996. Rezultat pravopisne reforme ni bil zadovoljujoč, zato so leta 2004 ustanovili Svet za nemški pravopis, ki je nasledil Meddržavno komisijo za nemški pravopis. Njegovo aktualno delo zajema podajanje mnenj o aktualnih pravopisnih temah. Leta 2018 je podal mnenje o spoljenju in v njem poudaril pomen oblikovanja razumljivih ter berljivih besedil.

Ključne besede: nemški jezik, Svet za nemški pravopis, pravopisni predpis, pravopisna reforma

Nemška pot do enotnega pravopisnega predpisa¹

Nemška jezikovna skupnost do konca 19. stoletja ni poznala enotnega pravopisa. To so obžalovali, ni pa to preprečilo niti razvoja literature weimarske klasike niti razvoja gospodarstva. Ob tem bi lahko pomembnost pravopisa relativizirali: njegove vloge ne smemo podcenjevati, ni pa niti najpomembnejši v jeziku. Poenotenje zapisa je bilo omogočeno s politično združitvijo Nemčije leta 1871 (Gallmann in Sitta 1996: 11).

¹ Povzeto po poglavju Zur Geschichte unserer Rechtschreibung (Gallmann in Sitta 1996: 11–17).

V 19. stoletju je bilo v nemškem prostoru več pravopisnih predpisov, ki so se razlikovali po založbah in šolah. Neenotnosti so se pojavljale tudi v različnih razredih iste šole, zato je leta 1862 pruska vlada izdala odredbo (Wilmanns 1880 v Gallman in Sitta 1996: 13), v kateri so od učiteljev iste ustanove zahtevali, da se držijo dogovorjenih pravil. Leta 1868 so odredbo morali ponoviti, kar kaže na to, da je bil njen učinek omejen.

Po združitvi Nemčije je dobil minister za kulturo nalogo, da poskrbi za enoten pravopis. Leta 1876 je bila organizirana konferenca, ki jo danes imenujejo Prva pravopisna konferenca, nanjo pa je bil kot strokovnjak povabljen tudi Konrad Duden. Konferenca ni bila uspešna, sklepi so po mnenju večine deželnih vlad šli predaleč, zato so bili zavrnjeni.

Leta 1901 so organizirali novo pravopisno konferenco, še pred tem pa je Konrad Duden leta 1880 izdal *Celotni pravopisni slovar nemškega jezika*,² ki je močno prispeval k poenotenju jezika. Rezultate konference so objavili leta 1902 in s sklepom Zveznega sveta³ je Dudnov pravopis postal obvezen za vse zvezne dežele. Avstrija in Švica sta sklepu sledili. S tem je bila izdana veljavna uradna odredba za ves nemški jezikovni prostor, ki je ostala v veljavi skoraj 100 let.

Po sprejetju so mnogi zaman pričakovali hitro izpopolnjevanje nemškega pravopisa, v praksi pa je z novimi izdajami spremembe oblikoval samo Duden. Dejansko pristojnost za odločanje je redakciji Duden leta 1955 formalno potrdila odločba konference ministrov za kulturo. Zapisali so, da so v nejasnih primerih zavezujoči zapisi, ki jih rabi Duden, tako pa je ostalo do pravopisne reforme leta 1996.

Od sprememb, ki so sledile, je pomembnejša novost iz leta 1915, ko so v 9. izdajo Dudnovega pravopisa vključili ločila. To ni bilo samoumevno, pred tem so bila pravila za rabo ločil objavljena v posebnem delu za grafično obrt, v Dudnu za tiskarje.⁴ Prizadevanja za reformo so se nadaljevala. Enotnost so dosegli, želeli so poenostavitev. Na tem izhodišču je bilo pripravljenih več predlogov reform, nobeden pa ni bil uspešen.

Med drugo svetovno vojno je spremembe poskušal uveljaviti Bernhard Rust, nacionalsocialistični minister za znanost, vzgojo in ljudsko izobraževanje⁵ (Pötzl 2018). Predlagal je naslednje: veliko začetnico samo pri lastnih imenih in na začetku povedi, podomačitev zapisa tujk (*fosfor*); izpust samoglasnikov, ki označujejo dolžino (*das bot*, *der kan*, *di libe*), v se nadomesti s f-jem (*das fi*), zapis ei namesto ai (*keiser*). Načrte je preprečil Hitler, kajti reforma pravopisa je v vojni vse prej kot pomembna (Pötzl 2018).

² Vollständiges Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache (Gallmann in Sitta 1996: 13).

³ Bundesrat (Gallmann in Sitta 1996: 14).

⁴ Buchdruckerduden (Gallmann in Sitta 1996: 14).

⁵ Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung.

Po drugi svetovni vojni so bili širše pozornosti deležni stuttgartski (1954) in wiesbadenski predlogi (1958), ki pa so bili neuspešni. Verjetno tudi zato, ker so – podobno kot med vojno – predvidevali »zmerno pisanje z malo začetnico« (Gallmann in Sitta 1996: 15). Po tem predpisu naj bi z veliko začetnico pisali samo začetke povedi, lastna imena in zaimke v nagovoru.

V 70. letih se je razprava zožila skoraj samo na pisanje samostalnikov, ki se v nemščini pišejo z veliko začetnico. Stališča so se povezala z ideologijo: prizadevanje za zapis samostalnikov z malo začetnico je bilo pavšalno ožigosano kot levo, prizadevanje za veliko začetnico pa kot desno.

Nemška pravopisna reforma

V 70. letih so se začela prizadevanja za obsežno pravopisno reformo, katere središče je bila v Zahodni Nemčiji Komisija za pravopisna vprašanja⁶ pri Inštitutu za nemški jezik v Mannheimu, v Vzhodni Nemčiji pa Osrednji inštitut za jezikoslovje⁷ pri Akademiji znanosti Nemške demokratične republike. Kasneje sta se pridružili še avstrijska Znanstvena delovna skupina koordinacijskega komiteja za pravopis pri zveznem ministrstvu za pouk in umetnost⁸ in švicarska Delovna skupina pravopisne reforme švicarske konference kantonskih vzgojnih direktorjev.⁹

Delo je podprla politika, sledile so tri konference (1986, 1990, 1994), na katerih so sodelovali zastopniki vseh področij z nemškim jezikom. Na prvem srečanju so dosegli dogovor o tem, da je treba jezik prilagoditi današnjim zahtevam: »Zlasti gre za to, da se poenostavijo pravila, ki so na mnogih delnih področjih postala zapletena« (Gallmann in Sitta 1996: 16). V prvem koraku so sklenili prenoviti deljenje besed, postavljanje ločil, pisanje skupaj in narazen, razmerje med glasom ter črko, vključno z zapisom prevzetih besed, občutljivo vprašanje zapisa z malo in veliko začetnico pa so načrtovali za kasneje.

Na tretjem srečanju so se posvetovali o zadnjih odprtih vprašanjih, npr. pisanju prevzetih besed, zapisu skupaj in narazen, z veliko ter malo začetnico in o seznamu besed, ki bo dopolnjeval pravila. Pri vseh teh vprašanjih so prišli do sporazumnih rešitev, tako da je nastal predlog novih pravil, ki ga je bilo treba le še redakcijsko obdelati. Dogovorili so se, da bodo politiki svetovali sprejetje rezultatov zasedanja, do podpisa dogovora pa naj bi prišlo konec leta 1995.

⁶ Kommission für Rechtschreibfragen (Gallmann in Sitta 1996: 15).

⁷ Zentralinstitut für Sprachwissenschaft (prav tam: 15).

⁸ Wissenschaftliche Arbeitsgruppe des Koordinationskomitees für Orthographie beim Bundesministerium für Unterricht und Kunst (prav tam: 15).

⁹ Arbeitsgruppe Rechtschreibreform der Schweizerischen Konferenz der kantonalen Erziehungsdirektoren (prav tam: 15).

Za podpis sporazuma o novih pravopisnih pravilih med Nemčijo, Avstrijo, Švico in Liechtensteinom so se nato dogovorili 1. julija 1996, 1. avgusta 1998 pa je postal nov pravopis zavezujoč za šole ter urade.

Gallmann in Sitta po pravopisni reformi leta 1996 ugotavljata (1996: 17): »Družbenega predpisovalnega dela kot pravopis v resnici ni mogoče *reformirati*; lahko ga *negujemo*, odstranjujemo plevel, ampak nič več. In konkretno: Kar smo 1. 7. 1996 s sklepi dobili, gotovo ni veliko. Ampak več ni bilo mogoče doseči.«

Mesto in vloga pravopisa¹⁰

Gallmann in Sitta ob izidu pravopisnih pravil leta 1996 navajata, da so pravopisna pravila zavezujoča le za šolo ter državno upravo, prava naloga pravopisa pa je tehnična, in sicer naj bi možganom omogočil, da zapis obdelajo brez težav.

Poudarjena je prednost enotnega zapisa za družbo. To ne pomeni, da je enoten zapis za družbo obvezen, je pa brez dvoma koristen. Pravila so obvezna za institucije, v katerih ima država pravico določati obliko zapisa. To sta šola in uprava.

Od tu naprej pa so lahko pravila vzor za druga področja, na katerih se želi uporabnik jezika ravnati po splošno veljavnih pravilih: v zasebnih podjetjih, posebno tiskarnah, založbah, uredništvih, seveda pa tudi v zasebni rabi.¹¹

Ob izidu pravil 1996 avtorja opozarjata, da bo besedilo uradnih pravil v vsakdanjiku igralo bolj nepomembno vlogo, ker bo v tej obliki komaj kdaj prišlo v roke pišočim. To ima dva vzroka:

- 1) Besedilo je težko berljivo. To je povezano s tem, da so formulacije podobne zakonskim. Poleg tega pa so pravila rezultat kompromisov.
- 2) Uradna pravila morajo zadostiti potrebam vseh družbenih skupin. K njim spadajo tisti, ki besedila pišejo in obdelujejo poklicno, na drugi strani so običajni pisci. Tako različne skupine imajo različne interese: Korektorju pri časopisu ali v tiskarni je pomembno, da najde jasen odgovor na vsa možna vprašanja, običajnega pisca pa zanimajo različne možnosti, pri katerih ni vse rigidno urejeno, in ne želi, da so vse podrobnosti določene, npr. raba vezaja.

Podobno velja tudi za seznam besed, ki so sestavni del pravil. Zaradi reda mora pravopis navesti zapis vseh obravnavanih besed, tudi tistih, ki se rabijo redkeje in zanimajo manjši del uporabnikov. To ni pravopisni slovar, ki ga pogleda običajni uporabnik.

¹⁰ Povzeto po poglavju Zum Stellenwert der Rechtschreibung (Gallmann in Sitta 1996: 18–24).

¹¹ Da je pravopis obvezen v upravi in šoli, drugod pa je lahko vzor, je zapisano tudi v predgovoru pravil.

Uradna pravila in slovar so samo osnova za pripravo pravil ter slovarjev, ki jih na nemškem govornem področju izdajajo različne založbe. Pravil ne smejo spreminjati, lahko pa jih svobodno ubesedijo. Potrebe uporabnikov se zelo razlikujejo, zato je predvsem naloga šole, da naredi ustrezen izbor pravil in ga ustrezno obravnava.

Sposobnost pravilnega pisanja ima v nemški družbi visoko vrednost. Poznavanje pravopisa posreduje šola, reforma pa naj bi to delo olajšala. Pravopisna reforma je tudi priložnost za razmislek o tem, zakaj so pravila pisnega jezika pomembna. Branje je zelo občutljiv proces. Govorjeni jezik prenese veliko več neenotnosti, kljub temu pa je sporazumevanje še vedno mogoče. V govorjenem jeziku je sporazumevanje mogoče kljub nedokončanim povedim, mešanju struktur in prekinitvam.

Branje prenese veliko manj neenotnosti kot poslušanje, manj neenotnosti pa dosežemo s pravili. Če izhajamo s tega stališča, lahko opišemo pomembno nalogo pravopisa (Gallmann in Sitta 1996: 21): »Pravopisna pravila služijo temu, da naredimo pisni jezik čim bolj enoten.«

Pravopisna reforma naj bi izboljšala notranjo pravopisno logiko, pri pravopisu pa se moramo zavedati, da gre za dogovor. Pravila so določena, naredili so jih ljudje, niso naravni zakoni, ki bi bili pravilni ali napačni. Zato so lahko boljša ali slabša, načeloma mora biti mogoča sprememba. To ne pomeni zahteve po stalnem spreminjanju, ampak pripravljenost za spreminjanje. Zato tudi poznavanje pravopisa ne kaže inteligence, ampak sposobnosti prilagajanja.

Po sprejetju pravopisnih pravil leta 1996

Po sprejetju novega pravopisa so ustanovili *Meddržavno komisijo za nemški pravopis*,¹² ki je spremljala uvajanje novih pravil in opazovala jezikovni razvoj. Če bi bilo potrebno, bi oblikovala predloge za prilagoditev pravil (povzeto po Poročilu Meddržavne komisije za nemški pravopis (1997: 2)).¹³ Komisijo je sestavljalo dvanajst članov, od tega šest iz Nemčije in po trije iz Avstrije in Švice. Komisija je pregledala kritike in se zavezala, da bo »po potrebi predlagala izpopolnjevanje in novo formulacijo pravil« (Poročilo 1997: 3). Poročilo na 65 straneh so predložili ministrski konferenci kulturnih ministrstev;¹⁴ razdeljeno je na poglavja, ki sledijo pravopisu, vsako tematsko področje pa je razdeljeno na opredelitev problema, analizo in odločitev komisije. Razprava o poročilu je potekala 23. 1. 1998, na njej pa kritiki niso bili zaželeni. Theodor Ickler se v spletnem jezikovnem dnevniku z dne 29. 7. 2005 spominja, da se je po poročilo odpeljal na Inštitut za nemški jezik v Mannheim, dobil pa ga je s pretvezo, tako da je po dokument poslal odvetnika, ki ga na Inštitutu za nemški jezik niso poznali. Ko je besedilo dobil, je naredil 100 kopij in poskrbel za razpošiljanje. Na razpravi, ki se je novinarji niso udeležili,

¹² Zwischenstaatliche Kommission für deutsche Rechtschreibung.

¹³ Bericht der Zwischenstaatlichen Kommission für deutsche Rechtschreibung.

¹⁴ Kultusministerkonferenz.

je pripravil obsežen komentar. Zaslišanje je bilo komisiji tako neprijetno, da ga ni nikoli več omenila, niti v kronološki predstavitvi reforme (Ickler 2005). Po razpravi je ministrska konferenca sporočila, da predlogov sprememb ne bo sprejela, tej odločitvi je sledil izstop jezikoslovca Petra Eisenberga, pravila pa so bila brez sprememb uvedena 1. 8. 1998.

Ker predlogi sprememb niso bili sprejeti, je bilo delo komisije omejeno na spremljanje sprejemanja novih pravil v slovarje in pisanje poročil. V začetku leta 2004 je komisija pripravila zadnje poročilo, ki ga je konferenca kulturnih ministrstev najprej zavrnila. Začeli so se pogovori z Nemško akademijo za jezik in pesništvo,¹⁵ kulturna ministrica v Baden-Württembergu je poudarila pomembnost družbenega sprejetja reforme (Schmoll 2004).

Da bi rešili reformo, so nato decembra 2004 ustanovili Svet za nemški pravopis (Pötzl 2018), ki mu je predsedoval dolgoletni minister za kulturo in znanost Zehetmair. Svet za nemški pravopis je upošteval pripombe, leta 2006 pa je nato izšla tretja izdaja pravopisa.

Svet za nemški pravopis

Svet za nemški pravopis ima 41 članov iz sedmih dežel in regij. Med člani jih je 18 iz Nemčije, po devet iz Avstrije in Švice, po en iz Kneževine Liechtenstein, avtonomne pokrajine Bolcano – Južna Tirolska in skupnosti nemško govorečih iz Belgije. Veliko vojvodstvo Luksemburg sodeluje z enim članom brez glasovalne pravice. Od 1. 1. 2017 Svetu za nemški pravopis predseduje Josef Lange.

Članstvo v Svetu za nemški pravopis je častno. Člani opravljajo poklice, ki jih za tako delo posebno kvalificirajo: poleg strokovno potrjenih znanstvenikov so zastopani jezikovni praktiki s področja založništva, iz časopisnih in revijalnih založb, s pedagoškega, novinarskega ter pisateljskega področja (povzeto po spletni strani Sveta za nemški pravopis).¹⁶

Na seznamu članov Sveta, ki je objavljen na spletu, so iz Nemčije predstavniki naslednjih institucij in področij: Inštitut za nemški jezik,¹⁷ Nemška akademija za jezik in pesništvo,¹⁸ Uredništvo Dudna/Bibliografskega inštituta,¹⁹ Družba za nemški jezik,²⁰ Združenje nemških akademij znanosti,²¹ Simpozij nemške didaktike,²²

¹⁵ Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung.

¹⁶ Rat für deutsche Rechtschreibung.

¹⁷ Institut für Deutsche Sprache.

¹⁸ Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung.

¹⁹ Duden-Redaktion/Bibliographisches Institut.

²⁰ Gesellschaft für deutsche Sprache.

²¹ Union der deutschen Akademien der Wissenschaften.

²² Symposion Deutschdidaktik e.V.

Strokovno združenje nemščina v Nemškem združenju germanistov,²³ Borzno društvo Nemškega knjigotrškega združenja,²⁴ Združenje izobraževalnih medijev,²⁵ Nemško združenje novinarjev, Nemška zveza novinarjev,²⁶ Delovna skupnost nemško pišočih tiskovnih agencij,²⁷ Združenje časopisnih založnikov,²⁸ Nemško združenje uradnikov in tarifne zveze, Nemško združenje sindikatov,²⁹ Center PEN Nemčija³⁰ in znanost. Ostale države imajo predstavnike za didaktiko, znanost, slovarje, novinarstvo, pedagogiko, javno upravo, šolo in učiteljske organizacije (povzeto po spletni strani Člani Sveta za nemški pravopis).³¹

Svet se srečuje najmanj dvakrat letno in izmenjuje mnenja, pomemben del sej pa so poročila delovnih skupin, ki se ukvarjajo z jezikovno rabo (korpus, šola) in jezikovnim spremljanjem (postavljanje ločil).

Naloge Sveta za nemški pravopis je opredelila tudi strokovna služba zveznega parlamenta (Pravna zavezanost rabe nemškega pravopisa v šolah in drugih ustanovah 2020: 5): »stalno opazovanje razvoja pisanja, pojasnjevanje nejasnih primerov (pravopisa), obdelovanje in znanstveno utemeljevanje predlogov za prilagoditev pravil splošnemu spreminjanju jezika« (Pravna zavezanost rabe nemškega pravopisa v šolah in drugih ustanovah: 5).³²

Spoljenje v nemščini

V začetku 70. let so v Združenih državah Amerike nastale prve študije o povezavi med patriarhatom, jezikom in diskurzom. Leta 1970 je Mary Ritchie Key na kongresu Ameriškega dialektološkega društva³³ predstavila referat Jezikoslovno obnašanje moških in žensk (1972), 1972 sta Casey Miller in Kate Swift analizirali seksizme v besedišču, leta 1973 pa je izšla študija Robin Lakoff o tem, kako so ženske v jeziku marginalizirane (Nübling in Kotthoff 2018: 17).

Po teh ugotovitvah so v nemščini postali pozorni na rabo jezika s stališča spola, oblikovali so se različni jezikovni predlogi (npr. Guentherodt idr. 1980), vendar pa pravopis »feministične jezikovne rabe« (Pohl 2016: 285) ne obravnava, je pa taka raba zelo razširjena na univerzah. Analiza besedil univerz v Berlinu (Svobodna

²³ Fachverband Deutsch im Deutschen Germanistenverband.

²⁴ Börsenverein des Deutschen Buchhandels e.V.

²⁵ Verband Bildungsmedien e.V.

²⁶ Dt. Journalisten-Verband, Dt. Journalisten-Union.

²⁷ Arbeitsgemeinschaft der deutschsprachigen Nachrichtenagenturen.

²⁸ Verband der Zeitschriftenverleger e.V.

²⁹ Deutscher Beamtenbundund Tarif-union, Deutscher Gewerkschaftsbund.

³⁰ PEN-Zentrum Deutschland.

³¹ Mitglieder des Rats für deutsche Rechtschreibung.

³² Rechtsverbindlichkeit der Verwendung der deutschen Rechtschreibung in Schulen und anderen Einrichtungen.

³³ American Dialect Society.

univerza v Berlinu,³⁴ Humboldtova univerza v Berlinu³⁵ in Tehniška univerza v Berlinu³⁶), ki je zajemala obdobje od maja do junija 2017, je pokazala, da je bilo od 566 poimenovanj za osebe 484 (85,5 %) zapisanih v skladu s priporočili o izražanju spola, 82 (14,5 %) pa jih je bilo zapisanih v generičnem moškem spolu (Acke 2019: 312). Rezultat je posledica dela v 90. letih 20. stoletja, ko so vodstva univerz priporočala rabo spolno nevtrálnih izrazov (v nemščini je to posamostaljeni pridevnik, ki je v množini spolno nezaznamovan, npr. *Ankommende* prihajajoči, prihajajoče; *Studierende* študirajoči, študirajoče; *Fortgeschrittene Studierende* študirajoči, študirajoče na višji stopnji /.../ (Uredništvo 2019; Eisenberg 2017)) ali dosledno rabo ženskih in moških poimenovanj (Acke 2019: 310).

Humboldtova univerza je zahtevo po rabi spolno nevtrálnih ali obojespolnih poimenovanj zapisala celo v svoj statut (Verfassung der Humboldt-Universität zu Berlin 2013: § 38), tako da odločitev o spoljenju na nemških univerzah pogosto ni (več) svobodna.

Navodila Svobodne univerze v Berlinu poleg posamostaljenega pridevnika in rabe ženskih ter moških poimenovanj navajajo še poševnico, zapis velikega I-ja sredi besede (Binnen I), podčrtaj in zvezdico (Acke 2019: 311; Kunze 2020), leta 2013 pa je univerza v Leipzigu v pravilih predpisala rabo generičnega ženskega spola (Kunze 2020: 305). Odzivi javnosti so bili podobni kot ob identičnem sklepu Senata Filozofske fakultete v Ljubljani leta 2018 (Štumberger 2018). Drugače kot v Sloveniji, kjer je bil odziv omejen na medijsko poročanje in predstavitev strokovnih stališč, pa se je z odločitvijo nemške univerze ukvarjala tudi strokovna služba zveznega parlamenta. Ugotovila je, da ni jasno, ali deželni predpisi za uradno jezikovno rabo veljajo tudi na univerzah, ki jim je zagotovljena svoboda raziskovanja in iz tega izhajajoča neodvisnost (Pravna zavezanost rabe nemškega pravopisa v šolah in drugih ustanovah 2020: 8).³⁷

Seznam visokošolskih organizacij z navodili za oblikovanje spolno vključujočih besedil je v nemškem govornem prostoru dolg, navodila pa so praviloma oblikovale službe, ki so jih univerze ustanovile za doseganje enakosti spolov. S povečevanjem števila teh služb in množenjem izraznih možnosti za spolno vključujoče pisanje se je pojavilo tudi pričakovanje za vključitev novih izraznih možnosti v nemški pravopis. Na Svet za nemški pravopis so začele prihajati pobude za vključitev novih možnosti zapisa v pravopisna pravila. Gre za pomembno odločitev, kajti uradna pravila nemškega pravopisa so zavezujoča podlaga pouka v vseh šolah, tudi zasebnih (Pravna zavezanost rabe nemškega pravopisa v šolah in drugih ustanovah 2020: 11).

³⁴ Freie Universität Berlin.

³⁵ Humboldt-Universität zu Berlin.

³⁶ Technische Universität Berlin.

³⁷ Rechtsverbindlichkeit der Verwendung der deutschen Rechtschreibung in Schulen und anderen Einrichtungen.

Uradniki in uslužbenci morajo v uradnem pisnem dopisovanju upoštevati *Nemški pravopis, pravila in seznam besed*.³⁸

Svet za nemški pravopis o spolno vključujočem pisanju

Poročilo in predlogi delovne skupine Spolno vključujoče pisanje so bili 18. 11. 2018 objavljeni v dokumentu *Poročilo in predlogi delovne skupine »Spolno vključujoče pisanje« k seji Sveta za nemški pravopis 16. 11. 2018*.³⁹ Delovna skupina je pojasnila povod za pripravo priporočil, pripravila pregled navodil za spolno vključujoče pisanje, ob tem pa opozorila na to, da v širokem delu javnosti kritike »absolutizacije spolno vključujočega pisanja v smislu politične korektnosti« niso utihnile (2). (Poročilo in predlogi delovne skupine »Spolno vključujoče pisanje« k seji Sveta za nemški pravopis 16. 11. 2018: 2).

Po korpusnem in spletnem gradivu so predstavljene možnosti spolno vključujočega pisanja (Pravna zavezanost rabe nemškega pravopisa v šolah in drugih ustanovah: 2–3), ki so razdeljene na naslednje strategije: (1) pravopisno-tipografske: poševnica, vezaj, veliki I sredi besede, oklepaj, podčrtaj v dveh različicah – statični in dinamični, zvezdica, oblike z x, xs, krajšave; (2) stilistične: raba moške in ženske oblike, nadomestne oblike, izogibanje generičnemu moškemu spolu; (3) slovnično-skladenjske: trpnik, pretvorba v pridevnik, množina namesto ednine, če je tako spol neizražen, raba ženskih poimenovanj, izogibanje spolnih stereotipov.

Poročilo temelji na analizi publikacij institucij, ki so zastopane v Svetu za nemški pravopis, predstavljeno pa je tudi mnenje bivšega člana Meddržavne komisije za nemški pravopis jezikoslovca Petra Eisenberga, ki je leta 1998 iz protesta zaradi neupoštevanja pripomb iz komisije izstopil, priporoča pa rabo generičnega moškega spola.⁴⁰

Po analizi gradiv je Svet za nemški pravopis za spolno vključujoča besedila oblikoval šest kriterijev. Spolno vključujoča besedila naj (Pravna zavezanost rabe nemškega pravopisa v šolah in drugih ustanovah: 8):

- bodo strokovno brezhibna,
- razumljiva in berljiva,
- taka, da jih je mogoče prebrati (z upoštevanjem demografskih gibanj v zvezi s staranjem prebivalstva ter trenda v medijih, da so besedila na voljo v obliki, ki jo je mogoče prebrati),
- zagotavljajo pravno varnost in jasnost,

³⁸ Deutsche Rechtschreibung: Regeln und Wörterverzeichnis.

³⁹ Bericht und Vorschläge der AG »Geschlechtergerechte Schreibung« zur Sitzung des Rats für deutsche Rechtschreibung am 16. 11. 2018.

⁴⁰ Slovenski prevod njegovega članka iz leta 2017 je bil leta 2019 objavljen na portalu Portalplus (Uredništvo 2019).

- omogočajo prenos z ozirom na nemško govoreče dežele z več uradnimi in manjšinskimi jeziki,
- bralcem oz. poslušalcem zagotavljajo možnost za koncentracijo na bistvene stvari in ključne informacije.

Pri tem je treba vsakič upoštevati različne ciljne skupine in funkcije besedil.

Priporočilom so dodali pojasnilo (Pravna zavezanost rabe nemškega pravopisa v šolah in drugih ustanovah: 8–9), da se zavedajo pluralizma zaznavanja pisnega jezika kot prikazovanja življenjske dejanskosti. Spričo obveznosti uradnih pravil za šolo kot tudi za upravo in pravosodje želijo s priporočili prispevati k temu, da bosta, koliko je mogoče, na nemškem govornem področju ostala zagotovljena enotnost ter s tem razumljivost pravopisa.

Tako kot doslej bodo tudi v prihodnosti v različnih skupinah in skupnostih obstajale različne možnosti zapisa za izraz različnih spolov. Te se bodo zabeležile in preverile, ne morejo ter ne smejo pa vsakič zase zahtevati splošne veljavnosti in obveznosti za pisni jezik.

Sklep

Konec 19. stoletja je bilo sprejeto stališče, da ima oblikovanje enotnega nemškega knjižnega pisnega jezika prednosti, zato je nastal pravopis. Ko je bil sprejet, je bil na nemškem govornem področju tudi uradno potrjen in je postal zavezujoč v šoli ter državnih ustanovah. O pomembnosti poznavanja pravopisa danes beremo različna mnenja, še vedno pa velja, da je poznavanje pravopisa povezano s prestižem, pravopisne napake pa so v javnosti ocenjene negativno. Poznavanje pravopisa nam omogoča tekoče branje, razumevanje in oblikovanje besedil, enotnost pisnega jezika pa je pomembna za povezanost govorcev.

Razprave po sprejetju nemške pravopisne reforme so pokazale, da spreminjanje knjižnega jezika ni enostavna naloga. Jezik nas oblikuje in njegovo spreminjanje mora biti dobro premišljeno ter utemeljeno. Če tega ne upoštevamo, lahko pride do zavrnitve pravopisa, ki je v nemškem primeru ogrozila enotnost knjižnega jezika.

Na nemškem govornem področju so enotnost ohranili z ustanovitvijo Sveta za nemški pravopis. Sprememba pri njegovi sestavi v primerjavi s prejšnjimi pravopisnimi komisijami je, da pri delu sodelujejo predstavniki različnih institucij in da upošteva različna stališča.

Literatura

Acke, Hanna, 2019: Sprachwandel durch feministische Sprachkritik: Geschlechtergerechter Sprachgebrauch an den Berliner Universitäten. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 49. 303–320.

Bericht der Zwischenstaatlichen Kommission für deutsche Rechtschreibung (Poročilo Meddržavne komisije za nemški pravopis), 1997: <http://forschungsguppe.free.fr/bl.pdf>.

Bericht und Vorschläge der AG „Geschlechtergerechte Schreibung“ zur Sitzung des Rats für deutsche Rechtschreibung am 16.11.2018 (Poročilo in predlogi delovne skupine »Spolno vključujoče pisanje« k seji Sveta za nemški pravopis 16. 11. 2018): https://www.rechtschreibrat.com/DOX/rfdr_2018-11-28_anlage_3_bericht_ag_geschlechterter_schreibung.pdf.

Deutsche Rechtschreibung: Regeln und Wörterverzeichnis (Nemški pravopis: Pravila in seznam besed), 1996. Düsseldorf: Concept Verlag.

Deutsche Rechtschreibung: Regeln und Wörterverzeichnis: Aktualisierte Fassung des amtlichen Regelwerks entsprechend den Empfehlungen des Rats für deutsche Rechtschreibung 2016 (Nemški pravopis: Pravila im seznam besed: aktualizirana verzija uradnih pravil v skladu s priporočili Sveta za nemški pravopis 2016), 2018. Mannheim: https://www.rechtschreibrat.com/DOX/rfdr_Regeln_2016_redigiert_2018.pdf.

Eisenberg, Peter, 2017: Das missbrauchte Geschlecht. *Süddeutsche Zeitung*, 2. 3. 2017: <https://www.sueddeutsche.de/kultur/essay-das-missbrauchte-geschlecht-1.3402438?print=true>.

Gallmann, Peter in Horst Sitta, 1996: *Handbuch Rechtschreiben*. Zürich: Lehrmittelverlag des Kantons Zürich.

Guentherodt, Ingrid idr., 1980: Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs. *Linguistische Berichte* 69. 15–21.

Ickler, Teodor, 2005: Geschlossene Abteilung: Eine Erinnerung. *Theodor Icklers Sprachtagebuch*: <http://www.sprachforschung.org/ickler/index.php?show=news&id=198>.

Kunze, Karen, 2020: *Geschlechtergerecht in Sprache und Bild: Ein Leitfaden*. https://www.oei.fu-berlin.de/institut/_download/leitfaden_gendergerechte_sprache.pdf.

Mitglieder des Rats für deutsche Rechtschreibung (Člani sveta za nemški pravopis): https://www.rechtschreibrat.com/DOX/rfdr_mitgliederliste_2019-12.pdf.

Nübling, Damaris in Helga Kotthoff, 2018: *Genderlinguistik: Eine Einführung in Sprache, Gespräch und Geschlecht*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.

Pohl, Heinz-Dieter, 2016: Zum feministischen Sprachgebrauch (»Gendern«) im Deutschen (insbesondere in Österreich). *Germanica Wratislaviensia* 141. 285–304.

Pötzl, Norbert F., 2018: Kulturkampf um die deutsche Sprache: Dann schreib doch, wie du willst. *Der Spiegel*, 1. 8. 2018: <https://www.spiegel.de/geschichte/rechtschreibreform-1998-kulturkampf-um-die-deutsche-sprache-a-1220968.html>.

Rat für deutsche Rechtschreibung (Svet za nemški pravopis): <https://www.rechtschreibrat.com/ueber-den-rat/>.

Rechtsverbindlichkeit der Verwendung der deutschen Rechtschreibung in Schulen und anderen Einrichtungen (Pravna zavezanost rabe nemškega pravopisa v šolah in drugih ustanovah), 2020. Wissenschaftliche Dienste, Deutscher Bundestag. WD 10: Kultur, Medien und Sport, 27. februar 2020. WD 10 – 3000 – 001/20: <https://www.bundestag.de/resource/blob/691396/0fe6c9cce82af97036faec0bc3dcd1c/WD-10-001-20-pdf-data.pdf>.

Schmoll, Heike, 2004: Kommission zur Rechtschreibreform entmachtet. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6. marec 2004: <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/kultusministerkonferenz-kommission-zur-rechtschreibreform-entmachtet-1145216.html#void>.

Štumberger, Saška, 2019: Predstavitev odločitve Filozofske fakultete o rabi ženskega slovničnega spola za kateri koli spol v medijih. Tivadar, Hotimir (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 363–370. (Obdobja 38).

Uredništvo, 2019: Esej o spoljenju: »Taki posegi v jezik so značilni za avtoritarne režime, ne pa za demokracije.« *Portalplus*, 16. 1. 2019: <https://www.portalplus.si/3047/peter-eisenberg-prevod?desktop=1>.

Verfassung der Humboldt-Universität zu Berlin (Statut Humboldtove univerze v Berlinu), 2013. Sprejeto 24. oktobra 2013: https://gremien.hu-berlin.de/amb/2013/47/47_2013_Verfassung_HU_%202013_a.pdf.